

Tanıtım ve Değerlendirme Review

Maddenin Meşru Yeri*

Muzaffer Civelek

E. F. Schumacher, Türkçeye 1979'da Osman Deniztekin tarafından çevrilen *Küçük Güzeldir (Small is Beautiful)* adındaki eserinin Sonsöz'ünde şöyle diyordu:

“Çevre kirlenmesine karşı savaşmak, tabiatın yaratıklarını korumak, yeni enerji kaynakları bumak ve barış içinde birlikte yaşamayı sağlayacak daha işler anlaşmalara varmak amacıyla daha çok kaynak seferber etmekle çağdaş dünyanın yıkıcı güçlerini denetim altına alabileceğimizi sanıyorsak hakikatlerden kaçıyoruz demektir. Gerçi servet, eğitim, bilimsel araştırma ve daha başka birçok kaynak uygarlığa gereklidir, ama bugün en çok gerekli olan, bu araçların hizmet edeceği amaçların yeniden gözden geçirilmesi ve değiştirilmesidir. Bu da her şeyden önce maddi şeyleri ait oldukları yere yerleştiren bir yaşam tarzının geliştirilmesi demektir. Madenin meşru yeri ikinciliktir, birincilik değil.”

Geçen Ağustos ayında, Schumacher'in ilk baskısı 1977'de yapılan bir başka eseri, *Aklıkarışıklar İçin Kılavuz (A Guide For The Perplexed)* 1984 baskısından *Mustafa Özel*'in çevirisiyle dilimize kazandırıldı ve İz Yayıncılık tarafından neşredildi.

Yukarıda *Küçük Güzeldir*'den aldığımız paragraf, *Aklıkarışıklar İçin Kılavuz*'da okuyucuya verilecek mesajın ipuçlarını taşımaktadır. *Küçük Güzeldir*'de Schumacher, günümüz insanının ekonomik ve teknolojik ihtihasının yeryüzünde doğurduğu marazları teşrih edip bir ahlâkçı-iktisatçı gözü ile ahlâka dayalı ekonomi modellerinin çerçevesini çizmeye çalışırken, yeni kitabında dünya görüşünün felsefi temellerini bize daha yakından tanıtıyor. Her iki kitap da yazarın karar kıldığı sağlam bir noktadan dönüp

* Bu yazı ilk olarak *Dergâh* dergisinde yayımlanmıştır (sayı 10, Aralık 1990). *İş Ahlakı*'nın bu sayısında Birikimler bölümünün konuğu olan E. F. Schumacher'in görüşlerinin müttekâmil temsilcisi olan *Aklıkarışıklar İçin Kılavuz*'un ele alındığı bu yazıyı yayımlamamıza yardımcı olan Mustafa Özel şahsında Muzaffer Civelek'e ve *Dergâh* dergisine teşekkür ederiz.

dönüp çağdaş dünyaya yönelttiği eleştirilerle yüklü olduğundan aslında biri diğerinin devamı sayılabilir.

Eserin, Kılavuzumuzun, birinci bölümü “Felsefi Haritalar Üzerine” başlığını taşıyor. Bu bölümde maddeci bilimciliğin üreterek insanlığa âdeta “empoze” ettiği felsefi haritaların ulvi ve kutsal’ı, kadim hikmeti, bilginin bütünü dısladığı; buna mukabil faydacılığı, indirgemeciliği, şüpheden arındırılmış bilginin peşinde koşan dar akılcılığı baş tâcı ettiği vurgulanıyor. Schumacher’e göre bu olgu, geçmiş nesillerin bütün beşeri tecessüslerinin, birikimlerinin reddine müncer olmuş, selâmet fikrini öldürmüş, insanlığı yoksullaştırmıştır.

Schumacher bu tespitlerden sonra önümüze düşüp kılavuzluk ederek bizi genel kabul görmüş, felsefi haritaların ihmal ettiği, burun kıvırdığı dört hakikate götürüyor:

Birinci Büyük Hakikat, madde, bitki, hayvan ve insan şeklinde görünen varlıklar zinciri arasındaki farklarla ilgilidir. Madde ile bitki arasında “hayat”, bitki ile hayvan arasında “şuur”, insanla hayvan arasında “kendini bilme” farkları vardır. Bu durum varlık kademelerinde insana doğru çıkışta “manevileşme” seyrini gösterdiği gibi, insanın üstünde varlık kademeleri bulunduğunu da işaret eder. Modern dünya çalışmalarını madde üzerinde yoğunlaştırmış, bitkiyi bitki, hayvanı hayvan, insanı insan yapan esaslı farkları görmezden gelmiştir. Bu görüş eksikliğinin sebebi hayat’ın, şuur’un, kendini bilme’nin karmaşıklık derecesi ne olursa olsun temelde maddeye bağlı gölge olay (yan olgu) olarak kabul edilmesidir. Schumacher’e göre aksine, çağdaş bilimin gölge olay olarak nitelediği, ölçülmeyen, tartılmayan, görülmeyen şeyler kâinatın asıl anlamıdır. Bunlar olmaksızın maddi dünya âdeta bir hiçtir. Madde-bitki-hayvan-insan ve ötesi arasındaki fark bir mahiyet farkıdır. İnsanı çok gelişmiş, tabiattaki tesadüflerin oluşturduğu karmaşık bir madde olarak görmek hakikatin inkârıdır.

İkinci Büyük Hakikat, eşyadan aynı bedensel algıları aldığımız halde farklı zihnî donanıma sahip olduğumuz için görüş, anlayış ve kavrayış seviyelerimizin farklı oluşudur. Bilimin seviyesi, bilginin konusunu anlayacak yeterlilikte olmalıdır. Böyle bir yeterliliğe sahip olunmadıkça gerçeğin en ince, en hassas yönleri kavranamaz. Beyin, dört varlık kademesinin en aşağısında bulunan maddeyi kavramakta yeterli olabilse de “görünmez”, “ölçülmez”, “tartılmaz” unsurlar taşıyan yukarı varlıkları kucaklamakta *yeterli* değildir. Ancak kalple yüksek varlık kademeleriyle temas kurulabilir. Maddeci bilim dünyası kalbin bu rolüne dair bir ön kabul, bir inanç taşımaz. Beş duyunun ve aklın dar penceresinden varlığın bütün boyutlarını göremediği gibi bize yanlış, yoksullaştırılmış bir dünya sunar. Kısaca her şeyden önce hayat’ın,

şuur'un, kendini bilme'nin maddeden apayrı bilgi konuları olduğuna inanmalıyız ki onları kavrayacak bir âlete başvuralım. İnançsızlık, inanmakla kullanacağımız kabiliyetleri bizde öldürür, bizi âlem karşısında yetersiz kılar. Yetersizlik, bilgisizliğe yol açar. Bizi sadece kalbimizle kavrayacağımız hakikatlerden mahrum kılar. Bilginin madde dünyasında genişleyip derinleşmesi, yazarımıza göre “anlamak için bilim” yerine “yönetmek için bilim” anlayışını doğurmuş ve bunun sonucu olarak tabiat, Tanrı'nın sanatı olmaktan çıkıp sömürülecek bir madene dönüşmüştür.

Schumacher bu noktada bizi kendi haritasındaki *Üçüncü Büyük Hakikat*'le tanıştırır. Burada amacının modern dünyanın yetersiz, eksik bıraktığı resmi tamamlamak olduğunu belirterek bizi bilginin dört alanı üzerinde dolaştırır, düşündürür. *Birinci bilgi alanı*, çıplak, hür bir dikkatle içe doğru çetin yolculuk, kendini bilme'dir. Bu maksatla farklı dinler farklı yollar geliştirmişlerdir. İçe doğru yolculukla kişi yüksek bir Varlık Düzeyi'nin deneyimini yaşar, İlahi Kudretin bilgisine ulaşır. *İkinci bilgi alanı*, diğer varlıkların iç dünyalarında neler olduğunun bilgisidir. Bu alana ancak birinci bilgi alanından geçerek ulaşabiliriz. Zira benliğini araya sokmaksızın kendinden hoşnut olmadıkça, kendini sevmedikçe, komşunu sevemezsin ve kendini anlamadıkça komşunu anlayamazsın.

Üçüncü bilgi alanı, kendi eylemlerimizin başkalarınca nasıl değerlendirildiğinin bilgisidir. Kendimize dışardan bakarak, kendi gözümüzdeki merteye görme-ktir. Diğer bir deyişle niyetlerimizle değil, kendimizi eylemlerimizle görmenin bilgisidir. *Dördüncü bilgi alanı*, duyularımıza hitap eden dünyanın görünüşüdür. Birçoklarına göre doğru bilgi elde edeceğimiz tek alan budur. Nitekim bütün ilimler bu alanda faaliyet gösterirler. Ancak özellikle fizik, kimya gibi öğretici (ispata dayanan) bilimler, tabiatın ölü yanı, hayatın dış yüzü, tanınabilir olguları, hayatın parça ve vecheleriyle ilgilidirler. Bu bilimler için anlaşılabilir olmayan olgular ilgi çekici değildir. Külliyi, bütünü izah etmesi gereken bilimler botanik, zooloji, coğrafya, tarih gibi tasviri bilimlerdir. Ancak tasviri bilimler sadece gözlemlerle yetinmemeli, içsel bilgiyi kullanarak hayatın anlam ve maksadına atıf yapmalıdır.

Dördüncü Büyük Hakikat, problemlerin yakınsayan ve ıraksayan problemler olarak ayrılması ve çözüm yollarının farklı farklı olmasıdır. “İnsan gücüyle çalışan iki tekerlekli bir araç nasıl yapılabilir?” problemi, çeşitli görüşleri bisiklet üzerinde yakınlaştırarak birleştirir. Bu tür problemler yakınsayan türdendir. Buna mukabil istikrar ve değişim, gelenek ve yenileşme, kamu çıkarı ve özel çıkar, plânlama ve serbesti, disiplin ve hürriyet, eşitlik ve hürriyet çiftlerinden hangisinin makbul olacağı hakkındaki görüşler kendi istikametlerinde geliştirildiğinde tarafları ve görüşleri birbirinden daha çok

ırak düşürür. Hayat, şuur, nefsinin bilme gibi Yüksek Varlık Düzeylerini içeren problemlerde *ıraksama* beklemeliyiz. İraksayan problemler, yakınsayan problemlerin aksine, nihai çözüme kavuşturulamaz, ancak aşk, merhamet, adalet, kardeşlik gibi yüksek güçlerin müdahalesi ile *aşılabilir*. Bu yüksek güçler ilk üç bilgi alanındaki olgunlukla elde edilir. Diğer bir deyişle zıtların çekişmesi “kemâl” ile karşılanmalıdır, onların çekişmesi ancak kâmil insanın ruhunda dengelenebilir. Belki asıl “orta yol”, gerçek barış yolu bu dengeden geçmektedir. İnsan hayatı sürüp giden ıraksayan problemlerin bir mahşeri olarak anlaşılabilir. Bu bakımdan geleneksel kültürler kâmil insan arayışını hayatın merkezine yerleştirmişlerdi.

Schumacher’e göre insanoğlu Göklerin (Mâvera) kapısını kapattı, cansız madde ve yakınsayan problemlerde muazzam enerji ve hüner göstererek kendisini Yeryüzüne (Mâsiva) hapsetti. Bu dinsiz yaşama tecrübesi başarısızlıkla sonuçlanmış bulunuyor. Ancak yaşama sanatı yol ayrımı gelince orada dönmeyi bilmektir. Yol ayrımının zamanı gelmiştir. Burada yeni ve sade hayat tarzlarına, sağlıklı bir dünyaya doğru yürüebiliriz. Asıl sorunumuz iktisadi ve teknolojik değil, ahlâkidir, insanın ve toplumun içsel restorasyonu (onarımı) sorunudur. Bu bakımdan Dört Büyük Hakikat’in kılavuzluğunda çalışmaya koyulmak gerekiyor.

Aklı Karışıklar İçin Kılavuz’u, bu mühim eseri, özetlemeye, tanıtmaya gayret ettik. Eser hayatın bütününe kucakladığı (din, felsefe, teknoloji, ekoloji, sanat, iktisat) için her kesimden düşünen insana hitap ediyor. Bu bakımdan lâıyk olduğu iltifatı göreceğini ümit ve temenni ediyoruz. Ayrıca *Mustafa Özel*’e de aslına sadık kalarak bu çetin metni Türkçemize kazandırdığı için teşekkür ediyoruz. Kısaca, paylaşmakla çoğalacak bu eser.

Ancak, eser, küçülen dünyamızın “global” sorunlarını dile getirmekle beraber, daha çok Batılı bir fikir adamının modern batı Medeniyetine eleştirileriyle yüklü. Kitap her şeyden önce Batı Medeniyeti için düzeltici eylem (*feedback*) değeri taşıyor. Bizim gibi ülkelerin, benzer olanların yanında ayrıca öyle ilâve sorunları var ki, Schumacher’in haritası ihtiyacımızı karşılamaya yetmiyor. Orada bizim için anlamlı işaretlerin hepsi mevcut değil.

Şüphesiz bu, kitabın kusuru değil. Schumacher, “Batı insanı araçlarda zengin, amaçlarda yoksul kalmıştır. Bilgisinin hiyerarşisi bozulmuş, bir değerler hiyerarşisi üzerine yerleştireceği zemini kaybettiğinden, iradesi felce uğramıştır.” derken, bu sözler bizde acı bırakarak yankılanıyor: ya biz? Bu davetkâr soru, sadece dindar değil, çeşitli entelektüel çevrelerde doğru adamların, doğru cevaplarını bekliyor. Ne dersiniz, bizim aklımız Batılınınkinden daha karışık değil mi?